

HANEFİ FIKIH MEDENİYETİNE İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN KATKISI

Yrd. Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ*

Özet: İslam, beşer hayatının her alanını kuşatan vahiy kaynaklı bir uygarlık ve bir medeniyettir. Bu medeniyetin oluşumunda beşerin payı büyüktür. Hz. Peygamber (s.a.s) ile başlayıp sonraki dönemlerde kademeli olarak oluşan İslam medeniyetinin kurulması, vahiy kaynaklı temel bilginin derin anlayış ve kavrayış sahibi İslam âlimlerinin üstün çaba ve gayretleriyle işlenmek suretiyle fert ve toplum hayatının yapılandırılması neticesinde gerçekleşmiştir. İslam'ın toplum hayatına uygulanarak bir medeniyet haline gelmesinde İslam mütefekkeri İmam Azam Ebu Hanife (ö. 150/767) ve onun düşünce sistemini devam ettiren Hanefi ekolü mensuplarının seçkin bir yeri vardır. Hanefi ekolü, günümüzde her ne kadar ameli bir mezhep olarak bilinse de ilk dönem oluşum sürecine bakıldığında İslam'ın itikat, amel ve ahlak kısımlarını bir bütün olarak *fıkıh* başlığı altında birleştiren bir düşünce sistemi, İslam uygarlık ve medeniyetinin bir yansıması olduğu görülecektir. İslam'ın toplumlar tarafından kabullenip yayılmasında Hanefi ekolünün etkisi büyüktür. Özellikle Türkistan bölgesi, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlaki değerlerini, Ebu Hanife'nin öncülüğünde oluşturulan özgürlükçü ve hoşgörülü İslam anlayışı sayesinde benimsemiştir. Mezhep, bir düşünce sistemi olduğundan Hanefi mezhebinin, "Hanefi düşünce sistemi" veya "Hanefi fıkıh medeniyeti" olarak isimlendirilmesi de mümkündür. Hanefi fıkıh medeniyetine katkı sağlayan önemli karakterlerden biri de Türkistan bölgesinde yaşayan Semerkantlı Ebu Mansur el-Mâtürîdî (ö. 333/944)'dir. Ebu Hanife'nin başta "el-fikhu'l-ekber" olmak üzere beş eserindeki İslam itikadına dair görüşlerini müdellel hale getirerek sistemleştiren Mâtürîdî, itikat fikhına yaptığı katkılarıyla daha çok kelamcı olarak bilinse de o, aynı zamanda Hanefi fikhının hem usul hem de fûru sahasında eserler yazmış bir Hanefi fakihidir. Mâtürîdî'nin Hanefi fıkıh medeniyetine sağladığı katkıyı, onun aynı zamanda bir Hanefi fakihî olması açısından inceleyeceğiz. Eğitim aldığı Hanefi merkezli ilmi çevre, Hanefi fikhî kapsamında verdiği eserler, Hanefi fikhî ilmi aktarım silsilesindeki yeri, bazı fikhî görüşleri ve bunlara yapılan atıflar, usul ve fûru fıkıhtaki konumu üzerinden Hanefi fikhî medeniyetine katkısını tespit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hanefi Fıkıh Medeniyeti, İmam Mâtürîdî, Hanefi Hukukçusu, Hanefi Fikhî, Ebu Hanife.

Contribution of İmâm al-Mâtürîdî to Hanefi Fiqh Civilization

Abstract: İslam is a civilization originating from revelation that encompasses all areas of human life. The share of the humans in the formation of this civilization is great. İslam has become a civilization by being applied to the social life of the Islamic scholar Abû Hanîfa (150/767) and members of the Hanafî school who maintain his system of thought have a distinguished place. The influence of the Hanafî school is great in accepting and spreading İslam by the societies. Since the sect is a system of thought, the Hanafî sect can be called the "Hanafî thought system" or "Hanafî civilization". al-Mâtürîdî was the head of the Sunnis in the Transoxiana region. He systematized views of Abû Hanîfa, in particular, in his work *al-Fiqhu'l-akbar* on Islamic belief system. al-Mâtürîdî was accepted as the theologian of the Hanafî, which was formed on the basis of the views of Abû Hanîfa. Although al-Mâtürîdî is known more as a theologian with the contributions he made to theology, he is also a Hanafî jurist. It is proved that al-Mâtürîdî was one of the Hanafî sect scholars his works in Hanafî jurisprudence. İmâm al-Mâtürîdî is considered to be an important representative of the Hanafî tradition. al-Mâtürîdî has written works on both the methodology and the fiqh of the Hanafî jurisprudence. The fact that some of the Hanafî scholars are quoted in their works also indicates the place of İmâm al-Mâtürîdî in Hanafî fiqh way. When al-Mâtürîdî's commentary on the Koran is examined, it will also be seen that the Qur'anic covenants reached Hanafî sectarian order. The contribution of İmâm al-Mâtürîdî to the Hanafî civilization will be examined in terms of the amic jurisprudence, not in terms of the juridical jurisprudence, but also because it is a Hanafî jurisprudence at the same time.

Keywords: Hanefi Fiqh Civilization, İmâm al-Mâtürîdî, Hanafî Lawyer/Jurist, Hanafî Fiqh, Abû Hanîfa.

* Necmettin Erbakan Üniversitesi AKİF İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. bilgiliismail@hotmail.com

GİRİŞ: HANEFİ FIKIH MEDENİYETİ

Hanefi mezhebi, günümüzde her ne kadar İslam'ın ameli mezheplerinden biri olarak bilinmekte ise de ilk dönem oluşum sürecine bakıldığında aslında İslam fıkıh medeniyetinin bir yansıması olduğu görülecektir. Mezhebin imamı olan Ebu Hanife fıkıhın, itikat, amel ve ahlak kısımlarının bir bütün halinde oluşumunda en büyük payı olan İslam mütefekkirleridir. İslam'ın amele yönelik hükümlerini kapsayan Fıkıh ilminin kurucusu Ebu Hanife'dir.¹ İslam'ın iman esaslarını kapsayan itikad fıkıhı da Ebu Hanife'nin itikadi konuları kapsayan beş eserinin İmam Mâtürîdî tarafından geliştirilmek suretiyle sistematik hale getirilmesi neticesinde inşa edilmiştir. İmam Mâtürîdî, Ebu Hanife'nin fikirlerini geliştirerek köklü bir kelam ekolünün oluşmasını sağlamıştır.² Fıkıh-ı vicdani veya batın fıkıhı da denilen tasavvufun züht dönemi de denilen ilk asırlardaki oluşumunda Ebu Hanife'nin etkisi önem arz eder. Taşköprizade (ö. 958/1561) *Miftahu's-Sa'ade* adlı eserinde Ebu Hanife hakkında yaptığı nakillerde, Ebu Hanife'nin tasavvufun temel konularından züht, yakın ve tevekkül ile ilgili tek tek ayrıntılı açıklama yapabilen ve her ilmi tarif edebilen biri olduğunu bildirir. Ayrıca Ebu Hanife'nin uzun süreli tefekkürde bulunup susması, insanlarla gerektiği kadar konuşmasını da batın ilmini bildiğini açıkça gösteren işaretlerden olduğunu aktarır.³ Ayrıca Ebu Hanife'nin züht ve takva hayatı yaşaması, tasavvufi kavramları hayatında tatbik etmesi fıkıh-ı batın konusundaki yerini ispat etmektedir.⁴

Ebu Hanife fıkıhına ait ahlaki görüşler ayrıca mükellefin davranışlarına yönelik bir bütün teklifi hükümlerin içinde objektif ve özellikle de sübjektif ahlak boyutuyla yer almaktadır. Teklifi hükümlerin nihai hedefi uhrevi olduğu için bütüncül bir bakışla ahlaki kuralları kapsamaktadır. Özellikle müstehap ve mekruh kavramları ile diğer teklifi hükümlerin uhrevi ceza veya mükafata sebep olması bunun bir göstergesidir.

1 Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkam şerhu Mecellet'l-Ahkam*, I-IV, Üçüncü Baskı, İstanbul 1330, I, 11.

2 Sönmez Kutlu, *Türkler ve İslam Tasavvuru*, İSAM, Ağustos 2011, 125. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, İstanbul 2017, s. 203.

3 Taşköprizade Ahmed b. Mustafa Efendi, *Miftahu's-sa'ade ve misbahu's-siyade fi mevû'ati'l-ulûm*, Beyrut 1405/1985, II, 192. Kitaptan konuyla ilgili bir başka alıntı da şu şekildedir. İmam Şafii, Ebu Hanife'nin kabrini her gün ziyaret ederek teberrükte bulunurdu. Bir problemini halletmek istediğinde önce İmamın kabrinin yanında iki rekât namaz kılar sonra da Allah'a dua ederek ihtiyacını gidermesini isterdi. Akabinde de hemen ihtiyacı giderilirdi. (Taşköprizade, II, 193.)

4 Ebu Hanife'nin tasavvufi kavramları hayatında tatbik ettiğine dair pek çok örnekten birine yer verelim. "Önde gelen sûfilerden Feridüddin el-Attâr (ö. 1220)'in naklettiğine göre İmam Ebû Hanife, başına sıkıntılı bir durum gelirse, salih amelileriyle tevessülde bulunurdu. O bu meyanda bazen çözümü gayet zor bir fıkhi mesele ile karşılaşınca o sorunun hallini sağlamak amacıyla Kur'an'ı Kerim'i defalarca hatmettiği olurdu." Ebu Hanife'nin benzer uygulamaları ve ahlaka ait görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için şu makaleye bakılabilir. Ali Pekcan, "İmamı Azam Ebu Hanife'nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış", *İHAD*, sy. 19, 2002, s. 11-43.

Teklifi hükümlerin iktiza, yükümlülük bildiren kısmına riayet edilmediğinde dünyevi ve uhrevi veya sadece uhrevi cezaları gerektirmesi fıkıhın objektif ve sübjektif ahlakla irtibatını ortaya koymaktadır. Fıkıh, sadece hukuk olsa ve de yalnızca dünyevi boyutu bulunsaydı, tavsiye edici veya sakındırıcı nitelikteki müstehap ve mekruh davranışları içermezdi. Fıkıhın bu özelliği onun ahlaki boyuta sahip olduğunu da ifade etmekte, hukuk kısmıyla birlikte ve de belki de daha etkili olarak ahlaki boyutuyla bireyi yönlendirmektedir. Zaten hukuk toplumda yer alan asgari ahlak olarak değerlendirilmektedir.⁵

Ayrıca teklifi hükümlerin varlığı veya yokluğunun ya da geçerliliğinin bağlandığı sebep, şart, rükün ve mâni gibi vad'i hükümler hukukun tatbikini sağlayan objektif ve sübjektif ahlaki meseleleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bir başkasının hakkını ihlale yönelik yalan şahitlik yasak olup objektif ahlakla ilgili iken, hiç kimsenin hakkını ihlale sebep olmayan yalan söz söylemek ise sadece bireyin kendisiyle alakalı sübjektif ahlak olduğu halde yine de yasaklanmıştır. Kendisine zarar veren, yaralayan ya da intihara teşebbüs edene objektif ahlak bakımından herhangi bir dünyevi yaptırım uygulanamazken, sübjektif ahlak açısından bakıldığında bu tür fiiller uhrevi ceza gerektirmekte, bireydeki ahlaki zafiyet olarak nitelendirilmektedir.

Hanefi düşünce sistemi içerisinde -Cibril hadisiyle de belirtildiği gibi- İslami ilimlerin temellerini oluşturan *itikât*, *amel* ve *ihsan* birlikte yer almaktadır ki ilk dönem tamamına üst bir isim olarak *fıkıh* da denilmekteydi. Ebu Hanife'nin fıkıh tanımlarken, "*Kişinin hak ve sorumluluklarını bilmesi*" şeklinde itikat, amel ve ahlak alanı da dâhil, İslam'ın bütün hükümlerini içine alacak geniş bir anlayış sergilemesi de bu kanaati desteklemektedir.

Konuyu biraz daha açacak olursak şunları kaydedebiliriz. Ebu Hanife'ye nispet edilen beş eser, Hanefi düşünce sisteminin *iman/itikât* kısmına yönelik temel hükümleri içerir. Sistemin *amele* dair temel hükümleri ise Ebu Hanife'nin kurduğu fıkıh akademisi/medresesinde özellikle talebesi İmam Muhammed tarafından yazılan "*Zâhirü'r-Rivâye*" eserlerinde yer alır. Hanefi düşünce sisteminin asıllarından olan *ihsan* da amelin iman ile birlikte içselleştirilmesidir ki, bu da fıkıhın objektif ve sübjektif ahlak kurallarını kapsamakta olup uhrevi ceza veya mükafat olarak hüküm almaktadır. İhsana dair bilgiler, Hanefi düşünce sisteminin genellikle amelî hükümlerin yer aldığı "*Zâhirü'r-Rivâye*", "*Nâdirü'r-Rivâye*" ve "*Nevâzil/Vâkıât*" eserlerinde mükellefin davranışlarıyla ilgili özellikle de uhrevi hükümler olarak kayıtlıdır. Mesela yalan şahitlikte bulunmanın haram kılınması objektif ahlak kuralları ile ilgili iken başkasının hakkını ihlal etmeksizin kişinin tedavi olmaması,

5 Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul 2012, s. 48-60.

kendini yaralaması veya intihar etmesi gibi eylemlerin haram kabul edilmesi de sübjektif ahlak kuralları ile ilgilidir. Yalan şahitlik sebebiyle hak kaybına sebep olmak yargılanma neticesinde dünyevi boyutta maddi müeyyide gerektirdiği halde kişinin kendini yaralaması ise sadece uhrevi boyutta ceza gerektirir. Fakat netice itibariyle her iki eylem de haramdır ve uhrevi boyutta ceza içerir.

Objektif ahlak hem fikhın hem de hukukun konusuna dahil olup gerektiğinde yargıya taşınabilmekte iken, sübjektif ahlak sadece fikhın konusuna girmekte, yargıya konu olmamaktadır.⁶ Sübjektif ahlak da fikh-ı vicdani ya da fikh-ı batını denilen ihsan kapsamındadır. Fikhın objektif ve sübjektif ahlak kısımları amelî hükümlerin içeriğini oluşturmaktadır.

Ahlaki hükümleri konu edinen ve fikh-ı vicdanî, fikh-ı batını olarak da isimlendirilen tasavvuf ilmi ekollerinden Nakşbendiliğin fikhî boyutunun genelde Hanefilik, itikadi boyutunun da genelde Mâtürîdilik olarak ifade edilmesi⁷ ve de Mâtürîdiliğin Ebu Hanife'nin itikadi görüşlerinin sistemleştirilmiş şekli olması, Hanefi fikhî medeniyetinin kapsam genişliğini göstermesi bakımından önemli bir yaklaşımdır.

Mâtürîdî ve onun öncülüğünde oluşan ehli sünnet itikat ekollerinden Mâtürîdiliğin fikri alt yapısı Ebu Hanife'ye dayanmaktadır. İmam Mâtürîdî, Hanefî düşünce sistemi içinde yetişmiştir. İlim tahsil ettiği hocaları Hanefî ekolünden geldiği gibi yetiştirdiği talebeleri de Hanefî mezhebi İslam anlayışını devam ettiren âlimlerdendir. İslam inanç ve akidesine ilmi bir hüviyet kazandırması sebebiyle Mâtürîdî'nin kelimine dair görüşlerine kendi ismiyle Mâtürîdî mezhebi denilmiştir. Hanefî mezhebi mensuplarının kahir ekseriyeti İmam Mâtürîdî'nin akaide dair görüşlerine tabi olması neticesinde Mâtürîdî, itikat fikhî çerçevesinde yazdığı "*Kitabu't-Tevhîd*" adlı eseriyle Ebu Hanife'nin görüşleri etrafında oluşan Hanefî fikhî medeniyetinin kelimcisi kabul edilmiştir.

Mâtürîdî, İslam dünyasını etkileyen ehli sünnete aykırı inanç ve görüşlerin iptaline yönelik çalışmaları ve itikat fikhına yaptığı katkılarıyla daha çok kelimci olarak bilinmekte ise de o, aynı zamanda bir Hanefî fakihidir. Mâtürîdî'nin Hanefî fakihlerinden ilim alması, yetiştirdiği talebelerin Hanefî fikhî anlayışı üzerine devam etmesi, Hanefî fikhının hem usul hem de fûru sahasında eserler yazmış olması bir Hanefî fakihî olduğunu ispat etmeye yettiği gibi, fikhî kanaatlerinin sonraki dönem Hanefî fikhî kitaplarında yer alması da bu vafına delildir. Ayrıca Mâtürîdî, Hanefî ilim silsilesinin, icazet zincirinin Buhara-Semerikand kolunda yer alan önemli bir halkadır. Bu özellikler Mâtürîdî'nin fikhî seviyesini belirtmede önemli göstergelerdir.

6 Talip Türkan, *İslam Hukukuna Giriş*, Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön Lisans Ders Kitabı, Editör: Hacı Yunus Apaydın, Eskişehir 2013, s.12.

7 Kutlu, *Türkler ve İslam Tasavvuru*, s.153.

Mâtürîdî'nin günümüze ulaşan “*Tevîlâtü'l-Kur'an*” adlı eseri, özellikle ahkâm ayetlerinin tefsiri açısından incelendiğinde, fıkıhın amelî hükümlerine Hanefî mezhebi usulü dairesinde ulaştığı tespit edilecektir. Hanefî âlimlerden Alâuddin es-Semerkandî (539/1144), Mâtürîdî'nin tefsirini “*Şerhu Tevîlâtü'l-Kur'an*” ismiyle şerh ederek hakkında fıkıhın usul ve furuu konularında Ebu Hanife ve ashabının benimsediği mezhebin Kur'an'a uygunluğunu beyan eden muazzam bir kitap olduğu tespitinde bulunmuştur.⁸

Günümüz İslam dünyasının yaşadığı birçok fikrî ve sosyal krizin çözümünde tarihi tecrübeden istifade edilecekse, hiç şüphesiz bunlardan biri Hanefî-Mâtürîdî çizgi olmalıdır. Bu çizgi hem dini yorumlama biçimi hem de hâkim olduğu coğrafyalardaki geçmiş başarısı bakımından zengin veriler taşımaktadır. Dolayısıyla birçok yönüyle gündemde tutulması Müslümanlar için rahmet vesilesi olacaktır.⁹

BİR HANEFİ FAKİHİ OLARAK İMAM MÂTÜRİDÎ

Ebu Mansur el-Mâtürîdî, Ehli Sünnet kelimcilerinin Maveraünnehir bölgesi reisidir. Mâtürîdî, kelim alanındaki görüşlerinin yanı sıra bilhassa fıkıh usulüne ilişkin çalışmaları Semerkantlılar üzerinde etkili olmuş ve kendisi zamanla Semerkant fıkıh okulunun reisi olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Nitekim sonraki dönemlerde de kendisine “Ehl-i sünnet'in reisi” unvanının yanı sıra “Maveraünnehir-Semerkant Hanefî fıkıh ekolünün reisi ve en büyüğü” unvanıyla atıfta bulunulmuştur.¹¹

İmam Azam Ebu Hanife'nin başta *el-Fıkhü'l-Ekber* olmak üzere eserlerindeki İslam akidesine ait görüşlerini müdellel hale getirerek sistemleştirmiştir. İslam inanç ve akidesine ilmi bir hüviyet kazandırması sebebiyle Mâtürîdî'nin kelim ilmine dair görüşlerine kendi ismiyle Mâtürîdî mezhebi denilmiştir. Hanefî mezhebi mensuplarının kahir ekseriyeti İmam Mâtürîdî'nin akaide dair görüşlerine tabi olduğu için Mâtürîdî, Ebu Hanife'nin görüşleri çerçevesinde oluşan Hanefî mezhebini de kelimcisi kabul edilmiştir.

8 Ahmet Ak, *Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri Tarihi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 230-231. (Alıntı yapılan yer için bkz. Alâuddin Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî (539/1144), *Şerhu Tevîlâtü'l-Kur'an*, Süleymaniye Ktp, Medine Bölümü, Nu: 179, v. 1b.)

9 Murat Şimşek, *Mezhepleşme Sürecinde Hanefîlik Tarih ve Usul*, Konya 2014, s. 221.

10 Şükrü Özen, “Mâtürîdî”, *DİA*, 2003, c. XXVIII, s. 159.

11 Özen, “Mâtürîdî”, s. 160. Atıfta bulunulan kaynaklar; Alaeddin es-Semerkandî, *Mizânü'l-usûl*, s. 3, 191, 280; Lâmişi, *Kitâb fî usûli'l-fıkh*, s. 91, 103, 124, 134, 160; Ebü'l-Berekat en-Nesefî, *Şerhu Hafiziddin en-Nesefî li-Kitabi'l-Müntehâb fî usûli'l-mezheb*, s. 393; Abdülaziz el-Buhari, *Keşfu'l-esrâr*, I, 256, 605; III, 568. Mâtürîdî için kullanılan övücü diğer sıfatlar için bkz. Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul 2017, s. 49-50.

İmam Mâtürîdî, İslam dünyasını etkileyen Ehli Sünnete aykırı inanç ve görüşlerin iptaline yönelik çalışmaları ve kalam ilmine yaptığı katkıları sebebiyle daha çok kalamcı olarak bilirse de o, aynı zamanda bir Hanefi fakihidir. Mâtürîdî'nin, Ebu Bekir el-Cûzcânî (ö. 285/898), Ebu Nasr el-İyazî (ö. 260/874)¹² ve birçok Hanefi fakihlerden Hanefi fıkhi alması ve Ebu Muhammed Abdulkerim el-Pezdevî (ö. 390/1000), Ebu'l-Hasan er-Rüstüfeğnî (veya er-Rüstügnî) (ö. 345/956) gibi birçok öğrencisine Hanefi fıkhi öğretmesi, Hanefi mezhebi fakihlerinden olduğunu ispat etmektedir. Mâtürîdî'nin aynı zamanda Hanefi fakihlerin Semerkant bölgesi ilmi silsilede yer alması, önemli bir Hanefi fakih olduğunu da göstermektedir.

İmam Mâtürîdî, Hanefi fıkhi geleneğinin önemli bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Mâtürîdî, Hanefi fıkhi'nin hem usul hem de fûru sahasında eserler yazmıştır. Mâtürîdî'nin *Meâhizü'ş-Şerâi' fî Usûli'l-Fıkh* ile *Kitâbu'l-Cedel fî Usûli'l-Fıkh* eserleri zamanımıza kadar bir bütün olarak ulaştığı tespit edilemedi ise de Hanefi fakihlerden Ebu'l-Mu'in en-Nesefî (ö. 508/1115), Alaeddin es-Semerkandî (ö. 539/1144) ve Abdülaziz el-Buharî (ö. 730/1330) gibi pek çok âlimin bu eserlerden iktibaslarda bulunması eserlerin varlığını ispat ettiği gibi bunların Hanefi fıkhi usulündeki yerini de belirlemektedir. Mâtürîdî'nin Hanefi fıkhi medeniyetine katkısını ilgili başlıklar altında yapacağımız açıklamalarla tespit etmeye çalışalım.

A) İmam Mâtürîdî'nin Hayatı

Ehlisünnet itikat ekollerinden Mâtürîdî'ye mezhebinin kurucusu mütekellim, müfessir ve fakih Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkandî, Özbekistan'ın Semerkand şehri içinde yer alan Mâtürîd köyünde -tahminen- 230/844 yılında dünyaya geldi.¹³

Mâtürîdî'nin Arap olduğu iddia edilse de Türk asıllı olması güçlü bir ihtimaldir.¹⁴ Mâtürîdî'nin eserlerindeki birçok cümlenin kuruluşuna, bilhassa bazı fiillerin bağlaçlarına bakıldığında Arapça gramere aykırılığı yanında Türkçe gramere uygunluğu görülmektedir. Gerek dil ve üslup özellikleri gerekse yaşadığı Semerkant ve çev-

12 Tebsirâ'da vefat tarihi 18 Rebiu'l-ahir 268 Pazartesi olarak geçmektedir. Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed en-Nesefî (ö. 508/1115), *Tebsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, Tahkik ve Ta'lik: Hüseyin Atay, Ankara 1993, 471.

13 Hayatı hakkında bkz. Ebu'l-Mu'in en-Nesefî, *Tebsıra*, 470-474; el-Kefevî Mahmûd b. Süleymân (ö. 990/1582), *Ketâbü a'lâmi'l-ahyâr*, 220-221; Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Leknevî (ö. 1304/1886), *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, 1324 Mısır, 195; Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğâ, Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye, Dimeşk 1413/1996, 249-250; Özel, *Hanefî Fıkhi Alimleri*, Ankara 1990, 31-32; Korkmaz, "Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", 89-119; Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkhi Usulü*, 5-108; Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", 146-165; Ak, *Mâtürîdîlik*, 28-31; *Büyük Türk Düşünürü*, s. 50-51. Doğum tarihi hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz: Siddık Korkmaz, "İmam Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri", *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2001, c. 4, sy. 10, s. 89-119, 94-95.

14 Ak, *Mâtürîdîlik*, 29.

resinin Türklerin çoğunlukta bulunduğu bir bölge olması göz önüne alındığında Mâtürîdî'nin Türk asıllı olduğunu söylemek gerekir. Onun eserlerinde Farsçadan türetilmiş bazı kelimelerin bulunması ve kaynaklarda günlük hayatında Farsçayı kullandığını gösteren bazı rivayetlerin yer alması ise Fars asıllı olmasından değil Türklerin hâkim bulunduğu Maverâünnehir'in köy ve kasabalarında Türkçe'nin, şehirler ve ilim çevrelerinde ise Farsçanın yaygınlığıyla ilişkili olmalıdır.¹⁵

Mâtürîdî, *Te'vîlât*'ında künyelerin anlamları üzerinde açıklama yaparken Mansur künyesinin oğul evladı olmayan kişiye oğul olur ümidiyle verildiğini kaydeder. Örnek olarak bu künyenin seçimi bir rastlantı değilse kendisinin oğul evladı olmadığının bir işareti sayılabilir. Mâtürîdî'nin nesli kızının çocuklarından devam etmiştir. Erkek evladı tarafından devam etseydi isimleri mutlaka kaynaklara geçerdi.¹⁶

Fikri serbestliğin bulunduğu, fikri tartışmaların bir zenginlik oluşturacak şekilde yapıldığı, adaletli, özgürlükçü ve hoş görülü bir ortamda yetişen Mâtürîdî,¹⁷ 333/944 tarihinde Semerkand'ta vefat ederek Semerkant'ın ünlü Çâkerdize Mezarlığı'na defnedildi. Ebu'l-Muîn en-Nesefî Mâtürîdî'nin hicri 324 yılında vefat eden Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'den kısa bir müddet sonra vefat ettiğini belirtir.¹⁸

Keramet sahibi ve Allah'tan bir takım mevahib denilen lütuflara mazhar olduğu ifade edilen¹⁹ Mâtürîdî'nin arkadaşı ve öğrencisi Hâkim es-Semerkandî mezar taşına şu anlamda bir ibare yazdırttı: “Burası bütün hayatını ilme adayan, gücünü ilmin yaygınlaşması ve öğretilmesi yolunda tüketen, din yolundaki eserleri övgüyle anılan ve ömrünün meyvelerini devşiren kişinin mezarıdır.” Mâtürîdî'nin şimdi Semerkant'ın Siyab merkez ilçesinin İkinci Şark mahallesi Gucdüvan sokağında yer alan mezarının bulunduğu alana 2000 yılında tamamlanan yeni bir türbe ve etrafına da bir külliye inşa edilmiştir.²⁰

Mâtürîdî'nin hayatı, eserleri, görüşleri, öğrencileri ve çağdaşları hakkında bilgi verdiği bilinen en eski kaynak Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tebsiratü'l-edille*'sidir.²¹ Sonraki eserler Mâtürîdî'den özetle bahsetmekte ve bilinenlere yeni bir şey katmamaktadır. Daha sonra Kureşi ile birlikte Hanefi tabakat kitaplarında Mâtürîdî'nin biyografisi mutlaka zikredile gelmiştir.²²

15 Şükrü Özen, Bekir Topaloğlu “Mâtürîdî”, *DİA*, 2003, c. XXVIII, s. 146-151, 146.

16 Şükrü Özen, *Ebu Mansur el-Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası*, İstanbul 2001, 9-10.

17 Korkmaz, “Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 93.

18 Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsıra*, s. 474.

19 Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsıra*, s. 472-473.

20 Hakkında bilgi için bkz. Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsıra*, s. 470-474; el-Kefevî, *el-Ketâib*, s. 220-221; Leknevi, *Fevâid*, s.195; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 249-250; Özel, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, s. 31-32; Korkmaz, “Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, s. 89-119; Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 5-108; Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s.146-165; Ak, *Mâtürîdilik*, s. 28-31.

21 Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsıra*, s. 470-474.

22 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 147.

B) Mâtürîdîliğin Oluşum Süreci ve Hanefilikle İlişkisi

İmam Mâtürîdî ve onun öncülüğünde oluşan ehli sünnet ekollerinden Mâtürîdîliğin fikri alt yapısı İmamı Azam Ebu Hanife'ye dayanır. Zira İmam Mâtürîdî, Hanefi düşünce sistemi içinde yetişen bir âlimdir. İlim tahsil ettiği hocaları da Hanefi çizgisinden gelmektedir. Hanefi düşünce sistemi, ilk dönemlerde sadece fıkha dair görüşleriyle değil aynı zamanda itikadi görüşleriyle de bilinen bir ehli sünnet mezhebidir. İmam Mâtürîdî, Ebu Hanife'nin fikirlerini geliştirerek köklü bir kelim ekolünün oluşmasını sağlamıştır.²³

Türkistan bölge halkı, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlaki değerlerini Ebu Hanife'nin yanında eğitim görmüş İslam âlimlerinden öğrendiler. Türklerin Müslüman olmasında birinci derecede İslam'ın evrensel ilkeleri etkili olmuşsa da bu dinin toplumsal hayatta yer edinmesi, büyük ölçüde Ebu Hanife'nin yeni Müslüman olanlara ikinci sınıf muamele yapılmaması gibi özgürlükçü ve hoşgörülü İslam anlayışı sayesinde gerçekleşmiştir. Ebu Hanife, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini kendine has üslubuyla ifade etmiştir.²⁴

Bölge halkı her ne kadar hicri birinci asırdan itibaren İslam'ı tanımaya ve Müslüman olmaya başladıysa da Halife Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) dönemine kadar olan Emevi yönetiminde amel konusunda eksiklileri bulunduğu ileri sürülerek kendilerine ikinci sınıf Müslüman muamelesi yapılmış, gayri Müslimlerden alınan cizye vergisi talep edilmişti. Ebu Hanife ise Müslümanların iman konusunda eşit olduğunu savunmuş, yeni Müslüman olanlara ikinci sınıf Müslüman muamelesi yapılmasını ve onlardan cizye alınmasını uygun bulmamıştı. Bölge halkı Ebu Hanife'nin talebelerinden Ebu Yusuf'un baş kadılık makamına getirilmesi ve *Kitâbu'l-Harac*'ı yazmasından sonra Müslüman olduğunu açıkça beyan edenler, ikinci sınıf Müslüman muamelesi görmekten ve haraç, cizye vermekten kurtulmuşlardı.²⁵

İmam Mâtürîdî'nin yaşadığı Maverâünnehir, Horasan ve Semerkant bölgelerinden pek çok öğrenci, vaktiyle ilim tahsil etmek amacıyla Bağdat'a giderek fıkıh ve akaid konularını Ebu Hanife ve onun öğrencilerinden öğrendiler. Bağdat'ta tahsilini tamamlayan öğrenciler bölgelerine dönerek İmamı Azam'ın fıkıh ve akaid dair görüşlerini yaymaya başladılar. Ayrıca İmamı Azam'ın öğrencilerinin bu bölgelerde kadılık görevinde bulunmaları ve açtıkları medreselerde eğitim faaliyetlerini sürdürmeleri, fikhî ve itikadi boyutunu birlikte barındıran Hanefi düşünce sisteminin

23 Kutlu, *Türkler*, s. 125. Geniş bilgi için bkz. Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, İstanbul 2008, s. 119, 169.

24 Kutlu, *Türkler*, s. 91, 93.

25 Ak, *Büyük Türk Alimi*, s. 111.

bölgede yerleşmesine zemin hazırladı.²⁶ Neticede Hanefilik Batı Türkistan bölgesinde fikhî-itikadî bir ekol olarak yayıldı. Mâtürîdî de fikhî ve itikadî görüşleriyle bölgeye yerleşen Hanefi düşünce yapısının Semerkant'ta gelişip kökleşmesine ve sonuçta sistemleşmesine büyük katkıda bulundu.

Semerkand bölgesi Hanefiliğin büyük temsilcilerinden biri Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'dir.²⁷ Mâtürîdî'nin, Semerkand'ta Ebu Hanife çizgisinde eğitim veren "Dârü'l-Cûzcânîye" adında büyük bir medresede eğitim gördüğü bilinmektedir. Fakat tahsilini devam ettirmek amacıyla Semerkand dışına çıkıp çıkmadığı kesin olarak bilinmemektedir.²⁸

Mâtürîdî, İslam'ın ve Hanefiliğin Türkler arasında yayılmasında önemli görev yapmış ve bu etkisi zaman içinde artarak devam etmiştir. Mu'tezile kelamcılarının Mâtürîdî'nin Ehli sünnet mezhebine verdiği güçlü desteğe karşı duydukları şiddetli öfke sebebiyle akaid ve usulde Ebu Hanife'nin yolunu izleyen Ehli sünnet mensuplarına Mâtürîdîyye lakabını taktıkları aktarılmaktadır.²⁹

Hanefiler başlangıçtan itibaren Mâtürîdîliğin genel kabul görmesine kadar ho-mojen bir kelimî duruş gerçekleştirmemişlerdir. Bir kısmı, Mutezile çevrelerine yakın dururken bir kısmı Ehli Hadise yakınlaşmıştır. Hanefilerin Mutezile etkisinden kurtulmasında Semerkant uleması hareketinin özellikle de Mâtürîdî'nin önemli bir yeri vardır.³⁰

Orta Asya, İran (15. yüzyıla kadar), Irak, Hint Alt kıtası, Anadolu ve Balkanları içine alan geniş coğrafyada hâkim olan Hanefi fıkıh mezhebi mensupları genellikle kendilerini 7/13. asırdan itibaren gittikçe artan bir vurguda Mâtürîdî olarak tanımladılar. Son yıllarda yapılan çalışmalar Hanefi mezhebi mensuplarının uzun bir arayıştan sonra Mâtürîdîlikte karar kıldıklarını göstermektedir.³¹

C) İmam Mâtürîdî'nin İlim Aldığı Hocaları

Mâtürîdî'nin hocalarının temsil ettiği ilmi gelenek, temelde Ebu Hanife'ye dayanmaktadır. Mâtürîdî, Ebu Hanifenin talebelerinin talebelerindedir. Mâtürîdî'nin hocaları beş ayrı silsile ile Ebu Hanife'ye ulaşır.³²

26 Maksut Çetin, *Mâtürîdîliğin Siyaset (Hilafet/İmâmet) Anlayışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 98-99.

27 Şimşek, *Hanefilik*, s. 47.

28 Ak, *Mâtürîdîlik*, s. 37.

29 Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", s. 149.

30 Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 26-27.

31 Bedir, *Fıkıh*, s. 21.

32 Ak, *Mâtürîdîlik*, s. 37, 40.

Kefevî'ye göre Matürîdî, Ebu Nasr el-İyâzî'den icazet; Ebû Bekir Ahmed el-Cûzcânî'den de fıkıh ilmi aldı. O da Ebû Süleyman el-Cûzcânî'den fıkıh aldı. O da İmam Muhammed'den fıkıh aldı. O da Ebû Hanîfe'den fıkıh aldı.³³

Ebu Hanîfe'nin öğrencilerinden Muhammed eş-Şeybani'nin öğrencisi Ebû Süleyman el-Cûzcânî'nin talebesi **Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Cûzcânî, Nusayr b. Yahya el-Belhî** ve Nişabur Kadısı **Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Reza el-Cûzcânî** gibi hocalardan ilim tahsil etmişse de öğrenimini, henüz yirmi yaşlarında iken hocası **Ebû Bekir Ahmed el-Cûzcânî** ile birlikte ulema reisliğini deruhte eden ve Darü'l-Cûzcânîyye'de ders veren **Ebû Nasr el-İyâzî**'den tamamlamıştır.³⁴

Mâtürîdî'nin, bu hocalarından ilim aldığı üç ayrı yol şu şekildedir.

1. Ebû Mansûr el-**Mâtürîdî** (ö. 333/944) → Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862) → İmâm Muhammed (ö. 189/805) → Ebû Hanîfe (ö. 150/767).

2. Ebû Mansûr el-**Mâtürîdî** (ö. 333/944) → Ebû Nasr Ahmed el-İyâzî (ö. 260/874'den sonra); Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 268/881); Ebû Bekir el-Cûzcânî (ö. III/IX. yy.) → Ebû Süleyman el-Cûzcânî (ö. 200/815'ten sonra) → İmâm Muhammed (ö. 189/805) → Ebû Yûsuf (ö. 182/798) → Ebû Hanîfe (ö. 150/767).

3. Ebû Mansûr el-**Mâtürîdî** (ö. 333/944) → Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862); Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 268/881); Ebû Mutî' el-Belhî (ö. 199/814) ve Ebû Mukâtil Hafs es-Semerkindî (ö. 208/823) → Ebû Hanîfe (ö. 150/767).³⁵

Sonuç olarak Mâtürîdî Hanefî âlimlerinden ilim tahsil eden ve Hanefî düşünce yapısına sahip olan bir âlimdir.

D) İmam Mâtürîdî'nin Öğrencileri

Mâtürîdî'den Ebu Ahmed el-İyâzî, Ebu'l-Hasan Ali b. Said er-**Rüstüfeğni** (ö. 345/956) ve Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa el-**Pezdevî** (ö. 390/1000) gibi âlimlerin fıkıh ve kelam tahsil ettikleri bilinmektedir. Geç dönem kaynaklarında yer alan, Ebu'l-Kasım İshak el-Hâkim es-Semerkindî (ö. 340/951)'nin Mâtürîdî'nin öğrencisi olduğu iddiası ise doğrulanmamıştır.³⁶ Zira Hâkim es-Semerkindî bazı kaynaklarda Mâtürîdî'nin ders arkadaşı, bazı kaynaklarda ise talebesi olarak gösterilmektedir.³⁷

33 Kefevî, *Ketâib*, s. 220; Leknevî, *Fevâid*, s. 195.

34 Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", s. 146.

35 Şimşek, *Hanefîlik*, s. 165, 33 nolu dipnot.

36 Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", s. 146; Kutlu, s. 126.

37 Leknevî, *Fevâid*, s. 195; Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 14-16.

Kefevî'ye göre Mâtürîdî'den Ebû'l-Kasım İshak bin Muhammed, eş-Şeyhu'l-İmam Ali bin Sa'îd er-Rüstüġnî³⁸ (Rüstüġfenî), Ebû Muhammed Abdülkerim bin Musa el-Pezdevî, Sadru'l-İslam Ebû'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî fıkıh aldı.³⁹ Mâtürîdî'nin Hanefi fıkıhında ismi geçen üç talebesinin kısa hayatlarından bahsederek Mâtürîdî'nin Hanefi fakihî vasfına bir başka açıdan değinmiş olalım.

Ebu'l-Hasan Ali bin Sa'îd er-Rüstüġfenî⁴⁰ (ö. 345/956): Mâtürîdî'nin önde gelen talebelerindedir. Mâtürîdî'nin özel yetiştirdiği talebesidir. Mâtürîdî'den İmam Muhammed'in *el-Mebsub* adlı eserinin tamamını ve *el-Câmi'u'l-Kebîr*'i zekât bölümüne kadar okumuştur. *İrşâdü'l-Mühtedî*, *Kitâbu'z-Zevâid ve'l-Fevâid fî Esnâfi'l-Ulûm* ve *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* gibi bir kısmı fıkha ait birçok eseri vardır.⁴¹ Hanefi fakihlerinden Rüstüġfenî'nin *el-Fevâid* adlı eserinde ibadet, muamelat ve ahlaka dair fetvaları bulunmaktadır.⁴²

Abdülkerim el-Pezdevî (ö. 390/1000): Tam adı Ebû Muhammed Abdülkerim b. Musa b. İsâ el-Pezdevî'dir. Ebu'l-'Usr el-Pezdevî ve kardeşi Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî'nin dedesinin babasıdır. Nesef'e altı fersah uzaklıktaki Pezde isimli bir yere nisbetle el-Pezdevî nisbesini almıştır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'den fıkıh tahsil etti. İsmâil b. Abdissâdık kendisinden ders aldı. 390 yılının Ramazan (Ağustos 1000) ayında vefat etti.⁴³ Abdülkerim Pezdevî, Hanefi mezhebi fıkıh silsilesinin Semerkand kolunda yer almaktadır. Bu da kendisinin Hanefi mezhebindeki önemli âlimlerden olduğunu göstermektedir.

Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hâkim es-Semerkandî (ö. 342/953): Mâtürîdî'den fıkıh ve kalam okumuştur. Hâkim es-Semerkandî, bazı kaynaklarda Mâtürîdî'nin öğrencisi, bazılarında ise akranı olarak zikredilir. Mâtürîdî'nin onun görüşlerine *Te'vilât*'ında yer vermesi akranı olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir. Kaynaklarda ismi Mâtürîdî ile birlikte sıkça anılan Hâkim es-Semerkandî'nin tasavvufta ileri seviyede olduğu kabul edilir. Hatta Mâtürîdî'nin onun tasavvufî yönünden istifade etmiştir, denilir. Mâtürîdî ondan bahsederken "Şeyh Ebu'l-Kasım el-Hâkim dedi ki," diye söz eder. Hâkim es-Semerkandî kalam, fıkıh, tefsir ve tasavvuf alanlarında söz sahibi bir âlimdir. Ehli sünnet akaidine dair *es-Sevâdü'l-Azam* adlı matbu bir eseri vardır.⁴⁴

38 Kefevî'nin tercihi "Rüstüġnî" olmakla birlikte biz kullanımı daha yaygın olan "Rüstüġfenî" okunuşunu tercih edeceğiz.

39 Kefevî, *Ketâib*, s. 220.

40 Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tebîra*, s. 40, 42.

41 Ebu'l-Muîn en-Neseî, *Tebîra*, s. 471. Geniş bilgi için bkz. Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 15.

42 Eser hakkında bilgi için bkz. Ak, *Mâtürîdîlik*, s. 12.

43 Leknevî, *Fevâid*, s. 195; Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 17.

44 Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 16.

E) İmam Mâtürîdî'nin Hanefi Silsilesindeki Yeri

Hanefi mezhebi silsilesinin Irak bölgesi kolunda Bağdat merkezli fıkhi faaliyet dikkat çeker. Şam ve Mısır'da görülen Hanefi mezhebi hareketlerinin de Irak bölgesindeki faaliyet ile doğrudan bağlantısı vardır. Ancak V/XI. yüzyıldan itibaren bu fikhî faaliyetler Hanefi mezhebinin ağırlık merkezi Irak'tan Maverâünnehir'e kaymaktadır.⁴⁵

Maverâünnehir bölgesi mezhebin kurulduğu Irak bölgesine en uzak Hanefi coğrafyası olmasına rağmen, daha ilk dönemde Hanefi fıkıh faaliyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Ebû Hafs el-Kebîr ile başlayan Buhara merkezli kol, yüzyıllar boyu Maverâünnehir bölgesinin en dikkat çeken Hanefi faaliyetini icra etmiştir. İlerleyen yıllarda Semerkand ve Nesef'teki faaliyetler de silsilelerde yerini almıştır.⁴⁶ Büyük bir Hanefi fakih olan Mâtürîdî'nin de Hanefi mezhebi Semerkand kolu icazetname silsilesinde müstesna bir yeri vardır.⁴⁷

Hanefî fukahâsına yönelik biyografik eseri *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr* ile tanınan Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî (ö. 990/1582), eserinde Hanefî fıkının gelişiminin izlerini sürmeyi sağlayan ilim tedris silsilelerini kendi döneminden itibaren ele almakta, Hanefî âlimlerin çoğunun biyografilerine yer vermektedir.⁴⁸ Kefevî'nin eserinin Maverâünnehir bölgesi alimlerinin tanıtıldığı ketibe/tabakada Mâtürîdî'nin biyografisine de yer verilmekte, Hanefi fıkıh geleneği silsilesinde bulunduğu tescil edilmektedir.

Kefevî, Hanefiliği öncelikle bir tedris silsilesi olarak kurguladığı için tedris faaliyetinde bulunan ve icazet veren fakihleri zikretmeye özen göstermiştir. Böylece mezhebi temsil gücü yüksek olan fakihlerin biyografilerini tercih etmiş olmaktadır.⁴⁹

Hanefi mezhebinin dördüncü hatta üçüncü kuşak alimlerinden olan Mâtürîdî'yi⁵⁰ Kefevî'nin, on dördüncü ketibede Ebu Hanife'ye ulaşıncaya kadar yer verdiği silsilelerin üçünde görmekteyiz. Her üç silsilede de Mâtürîdî hoca ve talebe açısından aynı tabakada bulunmaktadır. Ketaib'de yer alan silsile şu şekildedir:

Ebû Hanîfe (ö. 150/767) →

Ebû Yûsuf (ö. 182/798) →

45 Huzeýfe Çeker, "Hanefî Mezhebinin Fıkıh Silsileleri (Ebû Hanîfe'den Hicri VI. Asrın Sonuna Kadar)", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 19, 2012, s. 163-201, 199.

46 Çeker, "Fıkıh Silsileleri", s. 200.

47 Ahmet Ak, "Mâtürîdîliğin Hanefilik İle İlişkisi", *Milel ve Nihal*, 7 (2), 2010, s. 223-240, 224.

48 Şimşek, *Hanefilik*, s. 84, 88.

49 Şimşek, *Hanefilik*, s. 105.

50 Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", s. 147.

İmâm Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) →

Ebû Süleyman el-Cûzcânî (ö. 200/815'ten sonra) →

Ebû Bekir el-Cûzcânî (ö. III/IX. yy.) →

Ebû Mansûr Mâtürîdî (ö. 333/944) →

Abdülkerim el-Pezdevî (ö. 390/999) →

İsmail b. Abdussâdık el-Beyârî (ö. 494/1100) →

Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100)

Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî'den sonra birinci ve ikinci silsilede Necmeddin Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142), ondan sonra da Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Fergânî **el-Mergînânî** (ö. 593/1197) gelmektedir. Üçüncü silsilede ise Pezdevî'den sonra Ziyâeddin Muhammed b. Hüseyin el-Bendenîcî, ondan sonra da yine Burhâneddin **el-Mergînânî** gelmektedir. Görüldüğü gibi Mâtürîdî'nin yer aldığı her üç fıkıh silsilesi sonraki dönemlerde **Mergînânî**'de birleşmektedir.⁵¹

F) İmam Mâtürîdî'nin Fıkıhî Eserleri ve Fıkıha Ait Görüşlerine Yapılan Atıflar

İmam Mâtürîdî, kelim, fıkıh, fıkıh usulü, tefsir, mezhepler tarihi ve Kur'an kıraati konusunda çok sayıda eser bırakmıştır. Ancak bunlardan sadece "*Kitâbu't-Tevhîd*" ile "*Tevlâtü'l-Kur'ân*" eserleri günümüze ulaşabilmiştir.

Mâtürîdî, fıkıh geleneğinin önemli bir temsilcisi olup fıkıhın hem metodolojisi hem de meseleleri hakkında eserler vermiştir. Sonraki dönemlerde takipçileri tarafından "*şeyh, imam, şeyhülislam, imamü'l-hüdâ, âlemü'l-hüdâ, re'sü meşayihî Semerkand, imamü'l-mütekellimîn, musahhihu akaidi'l-müslimîn, imamü Ehli's-sünne*" gibi unvanlarla anılmıştır.⁵² Kefevî de Mâtürîdî'yi; "İmamü'l-Hüdâ Kudvetü Ehli's-Sünneti ve'l-İhtidâ Râfi'u İ'lâm'is-Sünneti ve'l-Cemâ'ati Kâmi'u Edâlîli'l-Fitneti ve'l-Bid'ati eş-Şeyhu'l-İmam Ebû Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd el-Mâtürîdî" şeklinde tanıtmaktadır.⁵³

Tevlâtü'l-Kur'ân adlı eseri fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında da zengin bilgi ve önemli görüşler içermekle birlikte müstakil olarak yazdığı fıkıh eserleri şunlardır:

1. *Me'âhizü (Me'hazü)'ş-şerâi' fi usûli'l-fıkh.*

51 Şimşek, *Hanefilik*, s. 122-123.

52 Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", s. 148-149, 160.

53 Kefevî, *Ketâib*, s. 220. Mâtürîdî'nin ilmi şahsiyeti ve kendisi hakkında âlimlerin serdettiği güzel sıfatlar için bkz: Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 20-23.

2. *Kitâbü'l-Cedel fî usûlî'l-fikh.*

3. *er-Red 'ale'l-Karamita (fi'l-füru).*

4. *Şerhu'l-Cami'is-Sağîr.* Muhammed eş-Şeybanî'nin Hanefi mezhebinin temel kaynaklarından olan *el-Cami'us-Sağîr* adlı eserinin şerhidir.⁵⁴

Horasan ve Maverâünnehir geleneğine mensup Hanefi müellifleri tarafından yazılan pek çok fıkıh eserinde Mâtürîdî'nin fıkha dair görüş ve fetvalarının yanı sıra mezhep birikimini yorumlayışına da yer verilmektedir. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eseri gibi, Hanefi mezhebinin anlama ve yorumlama, mezhep birikimini sonraki kuşaklara aktarma yolunda önemli çalışmalar yapmıştır.⁵⁵

Mâtürîdî'nin adına ve görüşlerine atıfta bulunarak yer veren ilk eser talebesi Rüstüğfenî'nin *Fevâid*'idir. Mâtürîdî'yi ilk defa öven, görüşlerini benimseyip yayan ve onu ilk defa otorite kabul eden de Rüstüğfenî'dir.⁵⁶ İmam Mâtürîdî'nin fıkıhın usul ve fûruuna dair görüşlerine yönelik özellikle Hanefi fıkıh kitaplarında yapılan atıflar, talebesi Rüstüğfenî'den başlamak suretiyle günümüze kadar süregelmiştir. Mâtürîdî'nin *Te'vilât*'ından yapıldığını düşündüğümüz bu atıflar hakkında kısaca bilgi verelim.

Hanefi âlimlerinden Serahsî (ö. 483/1090), *Mebcut* isimli eserinde İmam Mâtürîdî'nin iki fıkıh görüşüne yer verir. Bunlardan biri “kıblenin tespiti”, diğeri de “taşınmaz mal üzerine yapılan sulh akdi” konusuydu ilgilidir. Örnek olması bakımından *Mebcut*'ta yer alan pasajları aktaralım.

1. “Ebû Mansur el-Mâtürîdî (rh.a) “Kıble yönünü bulmanın yolu şudur: Yılın en uzun günlerinde güneşin yazın battığı yöne bakılır ve tespit edilir. Sonra yılın en kısa günlerinde güneşin kışın battığı yöne bakılır. Sonra (bu iki nokta arasındaki mesafe üçe bölünür), üçte ikisi sağa, üçte biri sola alınır. İşte buraya yönelen kişi kibleye yönelmiş olur. Bundan sonra kuzey tarafına yönelmenin anlamı yoktur. Çünkü bu kişi, yüzünü çevirdiği zaman yılın en kısa günlerinde güneşin battığı yere veya daha öteye yönelmiş olur. Bu durumda ne kibleye, ne de Harem'e yönelmiş olur” demiştir.”⁵⁷

2. “Şeyh Ebû Mansur el-Mâtürîdî (rh.a.) ise; “Müslümanların arasına kin ve düşmanlığın sokulması noktasında, inkâr üzerine sulh akdini geçersiz kabul eden-

54 Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşıra*, s. 472; Kefevî, *Ketâib*, s. 220; Leknevî, *Fevâid*, s. 195; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, s. 249-250; Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 149.

55 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, 163-164.

56 Ak, *Mâtürîdilik*, s. 12-13.

57 Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sehl Şemsu'l-Eimme es-Serahsî (v. 483), *el-Mebcut*, I-XXX, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1414/1993, X, 191.

lerin yaptığını şeytan bile yapmamıştır. Çünkü sulh akdinin geçersiz kabul edilmesi durumunda insanlar arasındaki çekişmeler uzayıp devam edecektir” demektedir. Ancak biz bu görüşü kabul etmiyoruz. Çünkü böyle bir sulh akdini kabul etmeyenler, haram ve rüşvetten korunmak amacıyla ihtiyati olarak bu yola başvurmuşlardır. Ameller ise bilindiği gibi niyetlere göre değerlendirilir. Bu noktada biz Ebû Hanife'nin dediği: “Sulh akdinin en caiz olanı, inkârdan sonra yapılanıdır” deriz.”⁵⁸

Hanefi âlimlerinden İmam Kâsânî (ö. 587/1191), Hanefi fıkıh kitapları içinde en sistematik ve müdellel kabul edilenlerinden biri olan *Bedâi'u's-Sanâi'* adlı eserinde İmam Mâtürîdî'nin görüşlerine yirmi iki yerde atıflarda bulunur.⁵⁹ Osmanlı İslam hukukçularından Molla Hüsrev 8885/1480) de *Dürer*'inde İmam Mâtürîdî'nin görüşlerine atıfta bulunur.⁶⁰

Son dönem Hanefi fakihlerinden İbn Abidin (ö. 1252/1836) de eserinde İmam Mâtürîdî'ye on bir yerde ismini zikrederek atıfta bulunulur. Bu atıflarda Mâtürîdî'nin konuyla ilgili fikhî görüşlerine yer verirken “*İmam*”, “*Şeyh*” sıfatları yanı sıra bazen de “*Ehli Sünnetin İmamı*” olarak nitelendirir.⁶¹

Mâtürîdî'nin eserleri incelendiğinde bir Hanefi fakihî olduğu örnekleriyle ortaya çıkmaktadır. Mâtürîdî, kitaplarındaki ahkama yönelik pek çok meseleyi, Hanefi fıkıhına göre açıklar. Konuyla ilgili en çok örnek *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde yer alır. Mâtürîdî bu eserinde ayetlerin tevlini yaparken pek çok fikhî konuya da değinir. Meseleleri Hanefi fıkıh sistemi çerçevesinde müdellel hale getirerek açıklar. Özellikle *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde ahkâm ayetlerinin tevlini yaparken eserin, bir bakıma “ahkâm ayetleri tefsiri” konumunda olduğu görülür.

İmam Mâtürîdî'nin sonraki dönem İslam hukukçuları tarafından görüşlerine fıkıh kitaplarında yer verilmesi, fikirlerinin gücünü ve mezhep içindeki otoritesini pekiştirmektedir. Bununla birlikte, görüşlerini eserlerinde nakleden âlimlerin, genellikle kendisini desteklemekle beraber, bazen farklı görüşleri tercih ettikleri ve kendisini eleştirdikleri de görülmektedir.⁶²

58 Serahsi, *Mebcut*, XX, 139.

59 Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, I-VII, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye 1406/1986, I, 26, 27, 37, 39, 76, 89, 179, 181, 217, 234, 258, 281, 319; II, 3, 35, 36, 72, 173; III, 15; IV, 194; V, 124; VI, 40.

60 Muhammed b. Feramur b. Ali Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Ğureri'l-ahkâm*, I-II, trz., I, 318; II, 298, 420.

61 Muhammed Emin b. Ömer İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, I, 449, 607. Diğer atıflar için bkz. I, 137, 449, 607; II, 149, 150, 235, 539; IV, 161, 258; V, 687; VI, 381, 384.

62 Özen, *Mâtürîdî'nin Fıkıh Usulü*, s. 66.

G) İmam Mâtürîdî'nin Bazı Fikhî Görüşleri

Mâtürîdî fıkıh kavramını, “görünenden hareketle görünmeyene vakıf olmak, bir şeyden istidlal yoluyla başka bir şeyi tanımaktır” şeklinde açıklar.⁶³ Mâtürîdî mezhep imamlarının ve bilhassa Ebu Hanife'nin görüşlerinin delillerini ortaya koymanın yanında farklı ya da çelişkili gözükkenleri bütün içindeki yerini belirterek anlamlandırmaya çalışmaktadır. Mâtürîdî mezhep imamlarından gelen mutlak fetvaların özel durumlara uygulanmasının yolunu göstermiş, onların fikir ayrılıklarında rivayet ve dirayet açılarından tercihte bulunmuş, bazen de sentezci bir görüşleri sürmüştür.⁶⁴

Bugün için Mâtürîdî'nin fıkıh ve usulüne ilişkin görüşlerini doğrudan kendi kitaplarından öğrenme imkânı bulunmamaktaysa da *Te'vilâtü'l-Kur'an* bu disiplinlerle ilgili bol malzeme içermektedir. Mâtürîdî *Te'vilât*'ta ahkam ayetlerinin tefsiri esnasında uzun tartışmalara girmekte, gerek ileri sürdüğü görüşün usulde dayandığı kuralı zikretme gerekse ahkamla doğrudan ilgili olsun olmasın birçok ayetten usul kaidesi çıkarma sadedinde fıkıh usulünün temel konularına açıklık getirmektedir.⁶⁵ Hırsıza uygulanacak ceza ile ilgili hükmü açıklarken; “Bu ayeti kerime⁶⁶ hırsızlar hakkında âmm, hırsızlık hakkında hâs bir hüküm ifade etmektedir, çünkü ayet hırsızlık fiiline muhatap herkesi kapsamaktadır”⁶⁷ demektedir.

Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* adlı eserinde ibadât, muamelât ve ukubâta yönelik fûruu fıkıh konularının izahını yaptığı çok örnekler sunulabilir. Mâtürîdî, Fatiha süresinin tevilini yaparken üç fikhî konu üzerinde durur. Bunlardan **birincisi** besmelenin Fatihâdan bir ayet olup olmadığı ve dolayısıyla namazda besmele kıraatinin hükmü, **ikincisi** Fatiha suresinin namazda okunmasının farz olup olmadığı ve **üçüncüsü** de namazda kıraat olunan Fatiha suresinin sonunda söylenen “Âmin” lafzının hafi/gizli mi yoksa cehri/açıktan mı okunacağı meselesidir. Mâtürîdî, üç konuda da Hanefî mezhebinde geçerli olan görüşe kail olduğunu belirttikten sonra Kitap, Sünnet, akli istidlal ve ümmetin uygulamaları ile meseleleri müdellel hale getirir. Mâtürîdî'nin meseleleri açıklarken sadece ayet ve hadislerle yetinmeyip Müslüman toplumun bu konudaki uygulamalarını yani örfü delil olarak kullanması da dikkat çekicidir.

63 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 160.

64 Örnekler için bkz. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî (ö. 333/944), *Te'vilâtü'l-Kur'an*, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu, İstanbul 2005, IV, 212-213, 322, 328-330; V, 219, 231-235, 279-280.

65 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 294; III, 239-240, 295.

66 Maide 5/38.

67 Mâtürîdî, *Te'vilât*, IV, 217.

Mâtürîdî bismelenin Fatihâ'dan değil sadece Kur'an'dan⁶⁸ bir ayet olduğuna dair yedi ayrı delil getirir. Bu delillerden biri şudur: “Fatiha suresinin taksimini anlatan kutsi hadis⁶⁹ ilk kısımda, besmele zikredilmeden ilk üç ayetten bahsedilmesi, bismelenin Fatihâ suresinden bir ayet olmadığına delildir.”⁷⁰

Yine Mâtürîdî'ye göre, Fatihâ suresinin namazda kıraati farz değildir. Mâtürîdî konuyu altı ayrı delille izah etmektedir. Bu delillerden biri şudur: “Namazda kıraatin farz olduğunu belirten “*Kur'an'ın kolayınıza gelen bir kısmını okuyun*”⁷¹ ayeti ile kıraat kolaylaştırılmakta, Fatihâ dışında daha kolay okuyacağımız sure ve ayetlere de imkân tanınmaktadır. Bu kolaylaştırma bir ilahi lütf olup namazda Fatihâ suresinin kıraatini zorunlu kılmamaktadır.”⁷² Konu hakkındaki bir diğer delil ise şu akli istidlaldir: “Hz. Peygamber (s.a.s)'in “*Fatiha okumayanın namazı olmaz*”⁷³ hadisi, “*İçinde Fatihâ'nın okunmadığı namaz tamam değil, eksiktir*”⁷⁴ hadisiyle açıklanmıştır. Bu hadiste Fatihâ okunmadan kılınan namazın fasit değil, eksik olduğu belirtilmektedir. Şayet Fatihâ okunmadan kılınan namaz fasit yani geçersiz olsaydı, hadiste eksik olarak nitelenmezdi. Halbuki ibadet fasit olmaksızın sadece eksik olduğunda yine de geçerli sayılmaktadır.”⁷⁵

Yine Mâtürîdî'ye göre, Fatihâ suresi sonunda “Âmin” kelimesinin gizli söylenmesi gerekir. Hanefî mezhebinde açıktan söylenmesi fikhî tabirle mekruhtur. Mâtürîdî konuyu şu şekilde delillendirerek izah eder: “Fatihâ'nın -Allah ile kul arasında ikiye taksim edildiğini belirten kutsi hadise göre- dua suresi diye isimlen-

68 Neml 72/20.

69 قَالَ اللهُ تَعَالَى: قَسَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نَضْفَيْنِ، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: {الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}، قَالَ اللهُ تَعَالَى: حَمَدَنِي عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: {الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ}، قَالَ اللهُ تَعَالَى: أَتَيْتَنِي عَبْدِي، وَإِذَا قَالَ: {مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ}، قَالَ: حَمَدَنِي عَبْدِي - وَقَالَ مَرَّةً فَوْضَ إِلَيَّ عَبْدِي - فَإِذَا قَالَ: {إِنِّيَاكَ تَعْبُدُ وَإِنِّيَاكَ نَسْتَعِينُ} قَالَ: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ: {اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ} قَالَ: هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ

“Allah Teala (bir hadis-i kutside) buyurdu ki: “Ben namazı/fatihayı kulumla kendi aramda iki kısma böldüm, yarısı bana ait, yarısı da ona. Kuluma istediği verilmiştir: Kul: “Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin, (Hamd alemle-rin Rabbine aittir)” deyince, Aziz ve Celil olan Allah: “Kulum bana hamdetti” der. “er-Rahmânirrahîm” deyince, Allah: “Kulum bana senada bulundu” der. “Mâlîki yevmiddin (ahiretin sahibi)” deyince, Allah: “Kulum beni tebci ve ta'ziz etti (büyükledi)” der. “İyyâkenâ'budü ve iyyâkenestein (yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz)” deyince, Allah: “Bu benimle kulum arasında bir (taahhüddür). Kuluma istediğini verdim” der. “İhdine's-sırâta'l-müstakim sırâtallezîne enâmete aleyhim ğayri'l-mağdûbi aleyhim ve le'd-dâllin. (Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gadaba uğrayanların ve dalalete düşenlerin değil)” dediği zaman, Allah: “Bu da kulumdur, kuluma istediği verilmiştir” buyurur.” (Müslim, Salat, 38.)

70 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 6.

71 Müzzemmil 73/20.

72 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 8.

73 Müslim, “Salat”, 35, 36.

74 عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ﴿مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَتْرُقْ فِيهَا بِأَمِّ الْقُرْآنِ فَهِيَ خِدَاجٌ﴾ ثَلَاثًا غَيْرَ تَمَامٍ.

(Müslim, Salat, 38.)

75 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 9.

dirilmesiyle sonundaki “Âmin” açıktan söylenmemiştir. “Âmin” kelimesinin gizli söylenmesi hakkında tevatüre ulaşan hadisler vardır; açıktan söylendiğine dair hadisler⁷⁶ ise cemaatle namaz kılınmaya başlandığının ilk dönemlerine ait olmalıdır. Besmele hakkında izlenen yol, “Âmin” kelimesi için de aynen uygundur. Zaten bütün dualarda sünnete uygun olan gizliliklerdir. Bu kural, Fatihâ'nın sonundaki “*veleddâllîn*”den sonra söylenecek âmin duasını da kapsar.⁷⁷

Fatihâ suresinden verdiğimiz Mâtürîdî'ye ait fikhî görüş örneklerinden de ortaya çıkmaktadır ki, İmam Mâtürîdî, Hanefî mezhebi çerçevesinde fıkıh yapan bir âlimdir.

Mâtürîdî tefsirinde Ebu Hanife ve öğrencileri yanında İbn Ebi Leyla, Evzai, Şafii ve Davud ez-Zahiri gibi müctehitlerin görüşlerine de yer verir. Gerek kelimeler gerekse fıkıh alanında Ebu Hanife'ye bağlılığı ile dikkati çeken Mâtürîdî, muhtemelen *Kitâbü'l-Cedel*'i de fıkıh usulündeki delillerden yararlanarak mezhep görüşlerini savunmak ve karşı görüşleri çürütmek üzere kaleme almış ve bu alanda eser veren ilk müelliflerden biri olmuştur.⁷⁸

G) İmam Mâtürîdî'nin Fıkıh ve Fıkıh Usulündeki Yeri

Mâtürîdî, fıkıh usulü ve fıkıh ilimlerinin kavramlarının titizlikle tanımlanmaya bu ilimlerin birer disiplin haline gelmeye başladığı bir devirde yaşamış, fikirleri ve çalışmalarıyla sonraki nesillere ufuk açmış bir ilim ve fikir adamıdır. Mâtürîdî bilhassa teoriyle pratik, usul ile fîrû irtibatını sağlayarak ortaya koyduğu çözümlerle fikirlerinin daha saf biçimde sunulmasına katkı sağlamış ve en azından yaşadığı coğrafyadaki ilim alemine kendini kabul ettirmiştir. Kelam alanındaki görüşlerinin yanı sıra bilhassa fıkıh usulüne ilişkin çalışmaları Semerkantlılar üzerinde etkili olmuştur.⁷⁹

İlk dönem Hanefiler arasında hâkim olan usul geleneği Bağdat merkezlidir. Bağdat'ta da Hanefiler kelam ilmiyle ya ilgilenmemişler ya da ilgilendiklerinde Mu'tezile kelamının rasyonel ilkelerini ağırlıklı benimsemişler, Hanefî kelam doktrini geliştirmemişlerdir. Bu sebeple Semerkandî Bağdat kaynaklı Hanefiler arasında yaygın olan usul geleneğinin Orta Asya'da geliştirilen Semerkant okulunun kelam ilkeleri doğrultusunda gözden geçirilmesini teklif etmiştir.⁸⁰

76 Müslim, “Salat”, 72.

77 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 10.

78 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 164.

79 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 159.

80 Bedir, *Fıkıh*, s. 29.

Ebu Bekir Razi Cessas (ö. 370/981)'in “*el-Fusûl fi'l-Usûl*” adlı fıkıh usulü eseri vasıtasıyla Irak Hanefi geleneğini Orta Asya'ya taşıyan Debûsî (ö. 430/1038)'nin “*Takvîmu'l-Edille*”si Hanefi usulünün ana kaynaklarından biridir. Onun iki takipçisi Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî (ö. 482/1089)'nin usul eserleri *Takvîm*'den çok etkilenmiştir. Klasik Hanefi usul geleneği Serahsî ve Pezdevî ile birlikte teşekkülünü tamamlamıştır. Özellikle Pezdevî'nin usulü, kendisinden sonra bu gelenek doğrultusunda yapılan tüm çalışmaları her açıdan etkilemiştir. *Hâkim Hanefi usul geleneği* yanında Hanefi mezhebi içinde başka bir usul geleneği de ortaya çıkmıştır. Bu da Semerkand'lı kelim âlimlerinin girişimiyle ortaya çıkan *Mâtürîdî usul geleneği*dir. İlk belirtilerini diğer Pezdevî kardeş Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1099)'nin “*Ma'rîfetü'l-Huceci's-Şer'iyye*”sinde gördüğümüz bu geleneğin elimizdeki en önemli metni Alâaddin es-Semerkandî (ö. 539/1144)'nin “*Mizânü'l-Usûl fi Netâici'l-Ukûl*” adlı çalışmasıyla onun özeti gibi duran el-Lâmişî (6./12. asrın ilk yarısında yaşadığı)'nin “*el-Kitâb fi Usûli'l-Fıkıh*”ıdır.⁸¹

Aslında Ebu'l-Yüsr el-Pezdevî ile el-Lâmişî baskın Hanefi gelenekten farklı bir Hanefi usul geleneği geliştirmeyi hedeflemişler ve bunu da Mâtürîdî'nin adıyla ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Bunlar, bugün elimize ulaşmamış olan ve Mâtürîdî'ye ait olduğu söylenen “*Me'âhizü's-Şer'î'a*” adlı bir esere atıflar yaparak kelimâ perspektiften hâkim Hanefi geleneğin usulünü yeniden yazmayı hedeflerler. Onların temel kaygısı bu hâkim gelenekte Mutezili ya da diğer Sünni olmayan unsurları temizlemek ya da düzeltmektir ki, Semerkandî bunu *Mizânü'l-Usûl* adlı eserinin başında çok açıkça dile getirir.⁸²

Alaeddin es-Semerkandî, Semerkant Hanefi ekolünün fıkıh usulü alanındaki ana kaynaklardan biri olan *Mizânü'l-usûl fi netâici'l-ukûl* adlı eserinde fıkıh usulünü kelim boyutlarıyla birlikte düşündüğünü ortaya koymuş, Mâtürîdî'yi Hanefi fıkıh usulü içinde merkezi bir konuma yerleştirmiş ve onun bu disipline dair eserlerinden iktibaslar yaparak mirasını yeniden canlandırma gayreti içine girmiştir. Sonraki asırlarda yazılan eserler umumiyetle Semerkandî'nin bu telifine referansla Mâtürîdî'nin görüşlerine yer vermiştir.⁸³

Mâtürîdî'ye göre, bir mesele Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında ortaya çıkmışsa, Rasulullah'a götürülmesi ve ona sorulması gerekir. Bu durumda içtihat ve şahsi görüş kullanılmaz. Fakat tartışma Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra meydana gelmişse meselenin çözümü sırasıyla Allah'ın kitabında yahut Hz. Peygamber (s.a.s)'in sünnetinde veya Müslümanların icmâında aranır. Şayet bunların birinde hüküm bulunursa alınır, bulunmazsa içtihatla hüküm verilir.⁸⁴

81 Bedir, *Fıkıh*, s. 54.

82 Bedir, *Fıkıh*, s. 55.

83 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 160.

84 Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, s. 295.

Usulünde **sünnete** büyük önem veren Mâtürîdî'ye göre peygambere itaat Allah'a itaat sayıldığından Resul-i Ekrem bütün emirlerinde itaat edilecek konumda bulunmaktadır. Bir şey onun emri ise aynı zamanda Allah'ın da emri demektir, zira peygamber Allah adına beyan yetkisine sahiptir.⁸⁵ Mâtürîdî'ye göre sünnet kitabı nesh edebilir. Bakara suresinin otuz dördüncü ayetinde Hz. Adem'e secde edilmesi konusuyla ilgili şunu söyler; "İslam dininde yaratılmışlara secde etme hükmü, Hz. Peygamber (s.a.s)'den rivayet edilen "Bir insanın diğerine secde etmesi meşru olsaydı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim"⁸⁶ hadise dayanılarak kaldırılmıştır. Sünnetin kitabı nesh edebilme gerekçesini şöyle ifade eder; "Çünkü Hz. Adem'e secde kitap ile sabit olmuştur. Hz. Yusuf'a secde de aynı durumdadır. Ancak daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s) onu yasaklamış ve Allah'tan başkasına secde etme fiili haram kılınmıştır. Bu durum sünnetin kitabı nesh ettiği kanıtlamaktadır."⁸⁷

Mâtürîdî'ye göre, ana-babaya ve yakın akrabaya vasiyet edilmesini emreden ayetin hükmü Hz. Peygamber (s.a.s)'in şu emriyle kaldırılmıştır; "Her hak sahibinin hakkı verilmiştir. Artık varise vasiyet yoktur."⁸⁸ Hz. Peygamber bu hadisiyle, Allah'ın her hak sahibine gerekeni verdiğini ve varise yönelik vasiyetin kaldırıldığını açıklamış bulunmaktadır.⁸⁹

Mâtürîdî'ye göre **icma**, "delillerden hüküm çıkarmadaki kabiliyetleri ve dindarlıklarıyla tanınan fakihlerin bir konuda emir veya yasak bulunduğu birleşmeleri"dir. Hz. Peygamber'in sağlığında vahiy inmeye devam ettiği ve hükümler ancak onun vefatıyla birlikte son şeklini aldığı için Resulullah hayatta iken onun görüşü bulunmaksızın gerçek bir icma teşekkül edemezdi, onun görüşü bulununca da -vahye dayalı konuştuğundan- başkasının görüşüne ihtiyaç kalmazdı.⁹⁰ Mâtürîdî'ye göre bir konuda tartışma olmaksızın icma oluşunca, kitap ve sünnete tevdi edilen hükme başvurmanın gerekli olmadığını göstermektedir.⁹¹

Mâtürîdî'nin, "Bahis konusu edilen iki meseleden birinin hükmünün mislini iletinin misline dayanarak diğerinde göstermektir" şeklinde tanımladığı **kıyas** hakkında şu genel yaklaşımda bulunur; "Nass, bir anlamı vurgulamak için getirildiği zaman, aynı mana başka bir yerde de bulunuyorsa, onun hükmünün o başka şeye de uygulanması gerekir. Buna göre insanın bulunduğu mekânda su bulunmadığı takdirde, seferi olmasa da teyemmüm etmesi caiz olur. Yine suyun kendisine zarar vereceğinden korktuğunda, hasta olmasa da teyemmüm etmesi meşrudur; çünkü

85 Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, s. 292.

86 Ebû Dâvûd, "Nikâh", 41; İbn Mâce, "Nikâh", 4; Tirmizî, "Radâ", 10.

87 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 88.

88 İbn Mâce, "Vesâyâ", 5; Tirmizî, "Vesâyâ", 5.

89 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 332-333.

90 Özen, Topaloğlu, "Mâtürîdî", s. 162. İcma örnekleri için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 351; II, 43, 127; III, 117, 128.

91 Mâtürîdî, *Te'vilât*, III, 296.

teyemmüm hastaya hastalık adına ve yolcuya yolculuk adına mübah olmuş değildir, sadece bunların her birinde bulunan bir mana adına ibahat kazanmıştır.”⁹²

Mâtürîdî Nisa süresinin on birinci ayetini izah ederken kıyasla ilgili şu uygulamalı izahı yapar; “Bu ayette aynı zamanda ayetin taşıdığı hüküm hakkında kıyas yapma, düşünme ve akıl yürütmenin caiz olduğuna dair delil vardır. Çünkü iki kızın mirası, istidlal yoluyla sabit olup onların hakkında da nass yoktur. Yalnız başına erkek evlatların mirası da böyledir; istidlal yoluyla sabit olup hakkında nass yoktur. Asabe sıfatıyla, babanın mirastan elde ettiği hak da istidlal ile ortaya çıkmış olup hakkında nass yoktur. Miras payı olarak elde ettiği miras hakkında ise nass vardır. Bunun gibi ashâbı ferâizden biri olarak hak kazanan herkesin aldığı pay hakkında nass bulunmaktadır. Bu durum şuna işaret etmektedir ki, zikredilmeyen miras payı içtihadı, tefekkür ve kıyasa bırakılmıştır.”⁹³

Mâtürîdî **istihsanı**, “Bir hadisenin çözümü için irca edebileceği bir asıl ve kurabileceği bir benzerlik bulunmadığı takdirde alimin yapabileceği en iyiyi tercih için içtihat etmesinden ibarettir” diye tanımlar.⁹⁴ Mâtürîdî “*Sarhoşken namaza yaklaşmayın*”⁹⁵ ayetini açıklarken istihsana delil olacak şu fikhî tahlilde bulunur; “Sarhoşluk durumunda muhataplık devam etmektedir. Kişi muhatap konumunda kabul edilince, onun boşaması da yaptığı diğer akitler de geçerli olur. İmam Ebu Yusuf’un şu sözü bunun içindir: Sarhoş kimse İslam’dan dönse, onun bu davranışı dinden dönme sayılır, çünkü böylesinin karısını boşaması ve diğer akitleri ile fesihleri geçerli olmaktadır, dinden dönmesi de böyledir. İmam Ebu Hanife’ye göre ise sarhoş **istihsan** ilkesine bağlı olarak dinden dönmüş sayılmaz. Çünkü dinden dönme, diğer akitler ve fesihler gibi değildir. Şöyle ki, diğer akitlerin oluşması -kalben rıza şart koşulmuş olsa da- dil ile ifade etmeye bağlıdır. Fakat iman ile küfür böyle değildir, halk arasında dil ile ifade edilmesi her ne kadar şart koşulmuş ise de o, kalben gerçekleşir. Durum böyle olunca kişi, sarhoş olduğunda sarhoşluk kalbi hükümsüz bırakır, sanki o sözü kendisi söylememiş gibi olur. Diğer akitler ise dil ile dil ile söylemeye bağlı olduklarından akit onunla gerçekleşir.”⁹⁶

Mâtürîdî neshi usul açısından değerlendirir ve kısımlarına ayırmak suretiyle hakkında örnekleriyle birlikte ayrıntılı bilgi verir.⁹⁷ Neshi hükmün sona erme vaktinin beyan edilmesi olarak ifade eden Mâtürîdî,⁹⁸ neshin hikmeti ve amacını şöyle

92 Mâtürîdî, *Te’vilât*, IV, 171.

93 Mâtürîdî, *Te’vilât*, III, 47.

94 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 162.

95 Nisa 4/43.

96 Mâtürîdî, *Te’vilât*, III, 240.

97 Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 199-202.

98 Mâtürîdî, *Te’vilât*, IV, 245.

açıklar; “Nesih insanlara yönelik bir imtihandır. Allah’ın insanları dilediği zamanda dilediği şeylerle imtihan etmesi doğaldır. Öyle ki zamanın bir döneminde bir şeyi emreder sonra onu yasaklayıp başka bir davranış emrini verir. Bunda hikmet daire-sinin dışına çıkmak söz konusu olmadığı gibi bedâ⁹⁹ durumu da yoktur. Şüphe yok ki Allah, ezelde ve ebette olanı ve olacağı bilmekte, yerli yerinde fiil işleyip hüküm vermektedir.”¹⁰⁰

Mâtürîdî’nin düşünceleri etrafında kurulan Semerkant/Maveraünnehir Sünni kelim ve usul akımı, İslam tarihinde kendine has görüşleri bulunan orijinal bir ekol olarak ortaya çıkmış ve itikadi konularda olduğu kadar fıkıh usulü alanında da çok etkin bir rol oynamıştır.¹⁰¹

H) İmam Mâtürîdî’nin Hanefi Fıkıhına Katkısı

İmam Mâtürîdî Ebu Hanife’nin kelama dair görüşlerini sistematik hale getirmesiyle Mâtürîdî mezhebinin imamı olarak nitelendirildiği gibi Hanefi mezhebinin fıkıha dair görüşleri üzerinde serdettiği kanaatleriyle de Hanefi müçtehid unvanı almıştır. Hanefi mezhebi içinde fıkıh faaliyetlerini sürdürerek müstakil bir müçtehit hüviyetinde olmayan İmam Mâtürîdî’nin fikhî yönü hakkında İslam hukukçusu Şükrü Özen beyin doçentlik tezi olarak hazırladığı “*Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin Fıkıh Usulünü Yeniden İnşası*” çalışması günümüzde yapılan en ayrıntılı akademik incelemedir. Mâtürîdî’nin Hanefi fıkıhına katkısını maddeler halinde tespit ettiği bu çalışmasından istifade etmekle beraber örnekleri bizzat *Te’vilât*’tan tespit etmek suretiyle sunmaya çalışacağız.

1. Mezhep imamlarına ait fikhî hükümlerin şer’î dayanaklarını ortaya koymuştur.¹⁰² Haccın farz olup umrenin farz olmadığına dair hadis ve eserleri zikrettikten sonra konuyla ilgili şu izahı getirir; “Aslında bu meselede âlimlerimiz akli açıdan da istidlalde bulunmuştur. Şöyle ki, Allah namazı, zekâtı ve orucu kendilerine tahsis ettiği zamanlarda farz kılmıştır. İlim ehli sadaka vermek, namaz kılmak ve oruç tutmak suretiyle nafil ibadet yapmak isteyen kimsenin bunları vakte bağlı kalma-yarak yapabileceğine ve onlar umrenin belli bir vaktinin bulunmadığını ittifaqla benimsemiştir. İşte bu husus da umrenin nafil konumunda bulunduğunu ispat et-

99 **Bedâ:** Allah’ın ilim ve irade sıfatında değişmeyi öngören bir düşüncedir ki Şii guruplar arasında ortaya çıkmıştır. Tevhid inanişına aykırı bulunmasından dolayı bu inanca Ehl-i Sünnet kelâmcıları tarafından şiddetle karşı çıkmıştır. Geniş bilgi için bkz. Orhan Aktepe, “Kelâm İlmi Açısından Bedâ’ Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:XIII, Sayı: 23 (2011/1), s. 97-116.

100 Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 202.

101 Özen, Topaloğlu, “Mâtürîdî”, s. 163.

102 Örnekler için bkz. Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 393; II, 43-47; II, 186-187; II, 257-258.

mektedir, çünkü farz olsaydı diğerleri gibi eda edileceği özel bir vakti bulunurdu.”¹⁰³ Mâtürîdî konuyla ilgili tartışmalara yer verdikten sonra şu asıl ile meseleyi tamamlar; “Tartışılan meselede asıl olan şudur ki, Allah kullarına ilk olarak farz kıldığı her ibadetin belli zamanlarda yapılmasını farz kılmış veya bunların edası için vakitler belirlemiştir. Umrenin ise gerek farz oluşu gerekse edası için herhangi bir vakti yoktur. Şu hâlde onun Allah'ın farz kıldığı ibadetlerden olmadığı ortaya çıkmaktadır.”¹⁰⁴

2. Mezhep imamlarının görüşlerinin illetlerini tespit etmiş, bu illete dayalı olarak yeni meselelere çözümler getirmiştir. Mezhep imamlarından açıklama bulunmayan konuları açıklamıştır. Mezhep imamları arasındaki görüş ayrılıklarında rivayet ve dirayet açılarından tercihte bulunmuştur.¹⁰⁵

3. Mezhep imamları arasında görüş ayrılığı gibi görünen meseleleri telif etmiştir.¹⁰⁶

4. Benzer gözüken meseleler arasındaki farkları ortaya koyarak kavâid literatürünün oluşumuna katkı sağlamıştır. Muhsar hakkındaki hükmü¹⁰⁷ açıklarken Ebu Hanîfe'nin konu hakkında dayandığı prensibi şöyle ifade eder; “Zaruret halleri hükmün hafifletilmesi ve kolaylaştırılması için sebep teşkil eder, zaruret ve mazeret halleri dışında hükmü böyle bir işleme tabi tutmak mümkün değildir.”¹⁰⁸

5. Mezhep imamlarının şer'î delillere aykırı olarak algılanan görüşlerinin arka planındaki asıl maksadı ortaya koymaya çalışmıştır. İmam Mâtürîdî, Ebu Hanîfe'nin yolculuk esnasında Ramazan orucu dışında başka bir orucun tutulmasının geçerli olacağını şuna dayandırır; “Sefer halinde olan kimse için Ramazan orucu başka bir zaman diliminde tutulabilecek bir konuma geçer, bu durumda Ramazan ayı hükmen başka bir orucun vaktini teşkil eder. Ancak bu, yolcu veya hastanın Ramazan ayında oruca niyet etmesine benzemez, çünkü kendisi için tutmama izni vardır. Bununla birlikte oruç tutacak olursa hasta veya yolcu olmayan kimseye nispetle fazla bir sevaba nail olur ve farz orucu tutmuş bulunur.”¹⁰⁹

6. Mezhep görüşünü muhalif mezheplere, özellikle de Şafîî mezhebine karşı savunmuştur. Mesela kıblenin belirlenmesi için araştırma yapıldıktan sonra namaz kılındığında kibleye isabet edenin namazı geçerli, isabet ettiremeyenin ise geçersizdir şeklindeki İmam Şafîî'nin kanaatinin hatalı olduğunu, Hanefilerin araştırdıktan sonra kibleye isabet eden ve etmeyenin namazlarının kabul olacağını “Nereye dö-

103 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 380-381.

104 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 382.

105 Örnekler için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 381; II, 98-114.

106 Örnekler için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, II, 81-91; II, 187.

107 Bakara 2/196.

108 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 394.

109 Mâtürîdî, *Te'vilât*, I, 354.

*nerseniz Allâhâ ibadet yönü orasıdır*¹¹⁰ ayeti ile delillendirir.¹¹¹ “Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar”¹¹² ayetini, velisiz nikâhın batıl olacağı görüşünü savunanların delil olarak kullanmalarını eleştirir. Hatta ayetin velisiz nikâhın caiz olduğuna delil olduğunu şu şekilde savunur; “Kadınların işlerini yürütmek erkekler üzerine farz kılınmakla birlikte kadınlar işlerini kendileri yönetir, alım-satım ve diğer ihtiyaçlarını görürlerse bu da geçerlidir. Evlenme, evlendirme de bunun gibidir. Kadınlar evlenme işini üzerlerine alıp yerine getirirlerse diğer tasarrufları gibi bu da caiz olur.”¹¹³ Fıkıh usulü kaidelerinden hareketle mezhep müdafaası konusunu ele alan ilk eser sahibi olmuştur. Eseri *Kitâbu’l-Cedel*’de fikhî konularda Ebu Hanifé’yi savunmuştur.¹¹⁴

SONUÇ

İslam’ın toplumlar tarafından kabullenip yayılmasında Hanefi ekolünün etkisi büyüktür. Özellikle Türkistan bölgesi, İslam’ın inanç, ibadet ve ahlaki değerlerini, Ebu Hanifé’nin öncülüğünde oluşturulan özgürlükçü ve hoşgörülü İslam anlayışı sayesinde benimsemiştir.

İmam Mâtürîdî, kalamcı olması ile birlikte aynı zamanda bir Hanefi fakihidir. Mâtürîdî hakkında fakih unvanı kullanılması, Ebu Hanifé’nin hem usûlû’d-dîn (itikat) hem de furûû’d-dîn (fıkıh) alanındaki görüşlerine derinlemesine vakıf olduğu içindir.

İmam Mâtürîdî müstakil bir müçtehit değil, Hanefi mezhebi çerçevesinde fıkıh yapan bir âlimdir. Bu kanaati, Hanefi mezhebi fıkıh kitaplarında atıfta bulunulan Mâtürîdî’ye ait fikhî görüşler incelendiğinde de görebilmekteyiz.

Mâtürîdî’nin eserleri incelendiğinde bir Hanefi fakih olduğu örnekleriyle ortaya çıkmaktadır. Mâtürîdî, kitaplarındaki ahkama yönelik pek çok meseleyi, Hanefi fikhına göre açıklar. Konuyla ilgili en çok örnek *Te’vilâtü’l-Kur’ân* adlı eserinde yer alır. Mâtürîdî bu eserinde ayetlerin tevilini yaparken pek çok fikhî konuya da değinir. Meseleleri Hanefi fıkıh sistemi çerçevesinde müdellel hale getirerek açıklar. Özellikle *Te’vilâtü’l-Kur’ân* adlı eserinde ahkâm ayetlerinin tevilini yaparken eserin, bir bakıma “ahkâm ayetleri tefsiri” konumunda olduğu görülür.

İmam Mâtürîdî’nin sadece *Te’vilât*’ı bile bir ahkâm ayetleri tefsiri olarak incelendiğinde bizlere ne denli zengin bir fıkıh mirası bıraktığı tespit edilecektir. Bu

110 Bakara 2/115.

111 Mâtürîdî, *Te’vilât*, I, 215-216.

112 Nisa 4/34.

113 Mâtürîdî, *Te’vilât*, III, 199-200.

114 Geniş bilgi için bk. Özen, *Mâtürîdî’nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s. 28-69.

mirasın varisleri olan bu yolun mensuplarının da bu kanaatleri akademik bakış açısıyla gündeme getirmesi, üzerinde yapılacak tebliğ, makale ve tez gibi çalışmalarla ilim kamuoyuna sunması gerekir. Ayrıca günümüz hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi ile ilgili araştırmalara katkı sağlayacaktır.

Zamanımızda daha çok akaide dair görüşleri üzerinde araştırmalar yapılan İmam Mâtürîdî'nin özellikle fikhî görüşlerinin günümüz İslam hukuku açısından yeniden değerlendirilmesi hem usulünün hem de elde ettiği hükümlerinin güncellenmek suretiyle onlardan daha kolay istifade edilme imkânı ortaya çıkaracaktır.

İmam Mâtürîdî'nin fikhî hükümleri vahye bağlı olan akıl ekseninde açıklaması görüşlerinin ikna edicilik yönünü artırmakta, kabulünü kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da günümüzde akli asıl kabul edip vahyi akla endeksleyen rasyonel bakışın on beş asırdır oluşan İslam medeniyeti ahkâmının zeminini kaydırmaya çalışmalarının önüne geçilmesinde İmam Mâtürîdî'nin bakış açısının önemli yararı olacaktır. İmam Mâtürîdî, Hanefi fıkıh medeniyetinin başta itikad olmak üzere amel fıkıhının oluşumunda da hatırı sayılır katkı sağlayan önemli bir âlimdir.